

Bedrijvig platteland

AUTEURS & FOTOGRAFIE Dirk Strijker & Marianna Markantoni

Beeld en werkelijkheid lopen uiteen, ook als het over de bedrijvigheid op het platteland gaat. Bijna vier op de tien bedrijven en drie op de tien banen in Nederland zijn gesitueerd op het platteland. En de meeste van die bedrijven zijn geen land- en tuinbouwbedrijven.

Dynamisch platteland

Er zijn in Nederland ruim één miljoen bedrijven (1.106.288 in 2009). Daarvan zit een derde in de zogeheten 'grootstedelijke agglomeraties' en twee derde erbuiten. Niet alles buiten de grootstedelijke agglomeraties is platteland, en dus is het wel aardig om dit nog wat specifieker te bekijken. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) deelt gemeenten in naar stedelijkheidsklasse op basis van adressendichtheid. De klassen 4 en 5, weinig stedelijk en niet-stedelijk, zijn samen te beschouwen als het Nederlandse platteland. De klassen zijn zo ingedeeld dat elk van de vijf klassen ongeveer een vijfde van de Nederlandse bevolking herbergt. Kortom, in de twee klassen die samen het platteland vormen, woont ongeveer 40 procent van de Nederlandse bevolking. Tabel 1 laat zien dat er heel wat bedrijven op het platteland zitten. Met 37 procent van de bedrijven heeft het platteland bijna een evenredig aandeel; het aandeel in termen van arbeidsplaatsen is wat lager, maar nog altijd 29 procent. Het aantal startende bedrijven, 'start-ups' in jargon, is zelfs bovengemiddeld; kortom, het platteland is een broedplaats voor nieuwe bedrijven en

bedrijfjes. Het Nederlandse platteland is hierin niet uniek, Peter Cabus van de Katholieke Universiteit Leuven heeft hetzelfde geconstateerd voor België.

Deze cijfers kunnen de positie van het platteland een beetje overschatten, omdat sommige gebieden die als platteland geclassificeerd worden toch een enigszins stedelijk karakter hebben. Een voorbeeld is de gemeente Moerdijk, die in stedelijkheidsklasse 4 valt (weinig stedelijk), maar wel een groot regionaal bedrijventerrein binnen haar grenzen heeft. Aan de andere kant zit er ook heel wat platteland verborgen in stedelijke gemeenten, bijvoorbeeld het landelijke gebied ten noorden van de Amsterdamse ringweg. Ook de bedrijven op het platteland zijn, net zo als die in de steden, bepaald niet homogeen. Er zijn hele grote, kleintjes, nieuwe, oude, parttimers en hobbyisten, en er zijn heel verschillende sectoren vertegenwoordigd.

Welke bedrijven zitten op het platteland?

Het zal duidelijk zijn dat landbouwbedrijven oververtegenwoordigd zijn op het platteland. In termen van arbeidsplaatsen zijn daarnaast ook de delfstoffensector, de industrie, de recreatie- en toerismesector, de bouw en de distributie oververtegenwoordigd. Enkele van deze sectoren (landbouw, delfstoffen, recreatie en toerisme, distributie) zijn relatief ruimtevregend en dus is het niet zo gek dat die tenderen naar vestiging in plattelandsgebieden. Kostenoverwegingen staan daarbij centraal (lagere grondprijzen), maar ook

	Aantal bedrijven	Aantal arbeidsplaatsen	Aantal start-ups
Nederland	1.106.000	8.027.000	194.000
Plattelandsgemeenten	412.000 (37%)	2.291.000 (29%)	91.000 (47%)

Tabel 1. Enkele gegevens over bedrijven en werkgelegenheid per stedelijkheidsklasse (2009) Bron: CBS en LISA, eigen bewerking. Alle geregistreerde bedrijven, inclusief landbouwbedrijven. Met dank aan Heike Delfmann (RuG-FRW).

fysische aspecten (gas-, zand-, grind- en zoutvoorraden) en planologische overwegingen (met betrekking tot bijvoorbeeld geluid, stank of gevaar) spelen soms een rol. In het geval van recreatie en toerisme speelt ook de aantrekkelijkheid van de omgeving, dichtbij en wat verder weg, een rol.

De landbouwproductie is grotendeels grondgebonden, en zelfs als dat niet zo is – zoals bij glastuinbouw of intensieve veehouderij – is er toch een groot ruimtebeslag. Van alle landbouwbedrijven zit 93 procent buiten de grootstedelijke agglomeraties. In de laatste halve eeuw is het aantal landbouwbedrijven gedaald van ongeveer 400.000 in 1950 tot 72.000 nu. Landbouw domineert het platteland nu alleen nog qua grondgebruik: zo'n 60 procent van Nederland wordt gebruikt door de landbouw. Qua inkomensvorming is de sector veel minder belangrijk; nog het minst in de gebieden met alleen grondgebonden landbouw zoals melkveehouderij en akkerbouw. Al in 1995 is vastgesteld dat op het meest lege platteland van Nederland slechts zo'n 15 procent van het besteedbaar inkomen in dorpen en bijbehorend buitengebied uit de landbouw afkomstig is; de rest komt uit heel andere sectoren en wordt vooral via pendel ingebracht. In plattelandsgebieden waarin ook grotere kernen liggen, is de bijdrage van de landbouwsector en de agro-industrie aan het inkomen meestal minder dan 10 procent: voor bijvoorbeeld de Veenkoloniën wordt het geschat op 8 procent. Overigens zit het grootste deel van de aan de landbouw gerelateerde toeleverende en verwerkende industrie niet op het platteland maar in stedelijk gebied.

Hiernaast is de distributiesector ruim vertegenwoordigd op het platteland. Naast het feit dat het een ruimtevragende sector is (opslag, parkeerplaatsen) speelt ook mee dat er op het platteland minder verkeerscongestie is. In het bijzonder de locaties dicht bij de grote snelwegen zijn voor deze sector interessant. Waar het gaat om internationale transportbedrijven is vestiging nabij de oost- en zuidgrens vaak aantrekkelijk, en dat zijn tevens de gebieden waar meer platteland is dan in de Randstad.

Het platteland is een broedplaats voor nieuwe bedrijven

Ook de recreatieve en toeristische sector leunt sterk op de kwaliteiten van plattelandsgebieden, en veel bedrijven uit die sector zitten ook daadwerkelijk op het platteland. Volgens een onderzoek van De Haas en Huig uit 2010 zit ongeveer 6 procent van de totale Nederlandse werkgelegenheid in deze sector. Een deel hiervan betreft het hotelwezen, en dat zit voor een deel in stedelijk gebied. Internationaal toerisme is sterk gericht op de Randstad. Binnenlands georiënteerde categorieën, zoals huisjesverhuur, groepsaccommodaties en watersport gerelateerde bedrijven bevinden zich juist vooral op het platteland.

Tevens is de bouw oververtegenwoordigd in plattelandsgebieden, overigens zonder dat er nu zo veel gebouwd wordt op het platteland. De bedrijven en de werknemers zitten weliswaar op het platteland, maar de productie vindt veelal plaats in meer stedelijk

Nevenactiviteiten op het platteland

gebied. De werknemers reizen doorgaans dagelijks met busjes op en neer naar de bouwplaats. Veel bouwwerkzaamheden zijn te karakteriseren als 'zwaar buitenwerk voor sterke mannen'. Het is het type werkzaamheden dat vroeger veel voorkwam in de landbouw en veel bouwvakkers en stratenmakers van nu zouden vijftig jaar geleden boerenarbeider zijn geworden. Een tweede reden voor de oververtegenwoordiging van deze sector op het platteland is dat het wederom deels om ruimtevragende activiteiten gaat vanwege opslag van materialen en apparatuur.

Tot slot is ook de industrie sterk vertegenwoordigd op het platteland. Van oudsher wordt industrie geassocieerd met grote fabriekscomplexen en rokende schoorstenen in stedelijk gebied, maar dat beeld klopt al lang niet meer. Overall in de Westerse wereld is de laatste vijftig jaar de industrie naar plattelandsgebieden verschoven, door Woods de 'urban-rural shift in manufacturing' genoemd. Een belangrijke reden daarvoor is de verschuiving van massaproductie naar flexibele productie in kleinere eenheden, waardoor bedrijven meer 'footloose' geworden zijn: ze zijn niet noodzakelijkerwijs aan een plek gebonden.

Cottage industries

De niet-commerciële en commerciële dienstverlening en in het bijzonder de 'high-end'-bedrijven daarbinnen, zijn minder aanwezig op het platteland. De reden hiervoor is dat de markt voor dergelijke bedrijven vooral in stedelijk gebied ligt en dat hun arbeidsmarkt ook een sterk stedelijk karakter heeft. Toch zijn er, met name in de commerciële dienstverlening, ook bedrijven die juist wel een voorkeur voor het platteland hebben. Een deel daarvan is aan te duiden als 'cottage industries'. Oorspronkelijk sloeg deze term op thuiswerk (weven, spinnen, garnalen pellen), activiteiten die vanuit huis gedaan worden, veelal laagwaardig en parttime. Inmiddels wordt de term gebruikt voor woon-werkcombinaties in het hoge segment van de arbeidsmarkt, zoals consultants, architecten, kunstenaars en ontwikkelaars; hoog gespecialiseerd en onderdeel

Ruraal bedrijventerrein

van de internationale netwerkeconomie. Het gaat veelal om ondernemers die 'footloose' zijn en die een ruime en fraaie woning en woonomgeving zoeken. Het betreft een klein aantal bedrijven, dat gezien hun omvang – meestal geen of weinig personeel – economisch niet zoveel voorstelt. Toch zijn ze wel belangrijk voor het platteland omdat ze veel sociaal kapitaal vertegenwoordigen en omdat ze nogal eens gehuisvest zijn in gebouwen waar moeilijk een andere bestemming voor te vinden is, zoals pastorieën en karakteristieke boerderijen.

ZZP'ers

Uit tabel 1 blijkt dat het platteland bovengemiddeld veel startende bedrijven huisvest. Het jaar 2009 is een uitschieter naar boven, waarschijnlijk vanwege de economische neergang in dat jaar, maar ook in eerdere jaren ligt het aantal starters op het platteland behoorlijk hoog. Daarvoor zijn verschillende redenen. Een eerste is dat veel beginnende bedrijfjes vanuit huis worden opgezet: vanaf de zolder, de garage of de tuin. Plattelandswoningen en –erven bieden daarvoor vaak meer mogelijkheden. Een tweede reden is dat het in sectoren zoals de bouw en het tuinonderhoud heel gebruikelijk is om als ZZP'er te werken. Een deel van de nieuwe oprichtingen betreft dergelijke ZZP'ers. Vaak gaat het om mensen die hun reguliere baan hebben verloren, vandaar waarschijnlijk het hoge aantal oprichtingen in 2009. Te verwachten is dat, zodra de werkgelegenheid weer toeneemt, een deel van die bedrijfjes weer verdwijnt.

Nevenbedrijven

Een bijzonder soort ondernemingen op het platteland zijn de zogeheten nevenbedrijven of nevenactiviteiten. Een veel voorkomend misverstand is dat het binnen deze categorie vooral nevenactiviteiten bij boerenbedrijven betreft, zoals minicampings, boerengolf en verkoop aan huis. Uit onderzoek van Markantoni is echter gebleken dat van alle nevenbedrijfjes op het platteland slechts een derde aan landbouwbedrijven gelieerd is; het overige

deel betreft activiteiten van niet-agrariërs. Het gaat om een bonte verzameling van activiteiten, variërend van hondentrimsalons, kappers en nagelstudio's tot theetuinen, privé-musea en antiekverkoop. Veel van dit type bedrijvigheid staat niet geregistreerd als bedrijf bij de Kamer van Koophandel of bij andere instanties. Ze moeten dus nog bij de eerder genoemde 1.106.288 geregistreerde bedrijven worden opgeteld. Het is feitelijk alleen mogelijk deze nevenbedrijven te vinden door visuele waarneming en rondvragen. Het merendeel (meer dan 80 procent) van deze bedrijfjes is niet opgezet om uit te groeien tot een voltijds bedrijf, het zijn vooral levensstijlgerelateerde activiteiten waarmee desondanks wel degelijk geld wordt verdiend. Het levert een aanvulling op het hoofdinkomen, vaak tussen de vijf- en tienduizend euro per jaar. Een berekening voor twee gemeenten in Noord-Nederland liet zien dat deze nevenactiviteiten economisch gezien op gemeenteniveau weinig voorstellen, ze maakten minder dan 0,01 procent van de gemeentelijke toegevoegde waarde uit. Wel zorgen dergelijke bedrijfjes voor 'reuring': het platteland wordt erdoor verlevendigd, het wordt aantrekkelijker voor recreanten en toeristen, en er is extra aanbod voor de lokale bevolking. De grotere toeristische bedrijven zijn dan ook heel blij met de aanwezigheid van dit soort nevenbedrijfjes. Ook in sociaal opzicht zijn ze belangrijk: ze dragen bij aan de lokale identiteit, ze zorgen voor nieuwe activiteiten, zoals markten, en ze spelen een rol in de vorming van lokale sociale netwerken.

Dynamiek

Het platteland herbergt dus veel nevenbedrijven en beginnende bedrijven. Meer dan drie kwart van de nevenactiviteiten van niet-boeren blijft uiteindelijk nevenactiviteit, een klein deel groeit door. Als zo'n bedrijf zich ontwikkelt tot een volwaardig bedrijf, kan in een enkel geval er een groot bedrijf uit ontstaan. De 'tragiek' van het platteland is dat zo'n bedrijf uiteindelijk meestal het platteland, en vaak zelfs de regio verlaat. Als men in de buurt blijft dan verhuist men naar een meer centraal bedrijventerrein nabij stedelijk gebied.

Dit gebeurt meestal als men wil uitbreiden en er achter komt dat dat ter plaatse niet wordt toegestaan. De werknemers blijven dan vaak nog wel ter plaatse wonen en er blijft een zekere binding tussen het bedrijf en het gebied van herkomst. De situatie is anders wanneer het bedrijf de regio verlaat: in het gunstigste geval blijft de oprichter ter plaatse wonen. Een typisch voorbeeld daarvan is het onderzoeksen adviesbureau 'Bureau Bartels' in Amersfoort. Het bedrijf is ooit begonnen vanuit het woonhuis van oprichter Cees Bartels. Toen het een succesvolle onderneming bleek werd het bedrijf in een grote verbouwde boerderij in Oudemolen in Drenthe gevestigd. Na verdere groei bleek dat pand te klein en werd een kantoorgebouw in Assen betrokken. Later werd een tweede vestiging in de Randstad geopend en uiteindelijk werden beide samengevoegd op een strategische locatie in Amersfoort. De oprichter bleef in Oudemolen wonen. Een dergelijk ontwikkelingstraject is door veel meer succesvolle ondernemingen gevolgd die op het platteland hun oorsprong hadden.

De overheid speelt een nogal dubbele rol bij bedrijfsontwikkeling op het platteland

Dit traject dreigt momenteel nog verder te versnellen doordat bedrijven op het platteland in toenemende mate problemen krijgen met hun digitale infrastructuur. In het bijzonder in het buitengebied, maar deels ook in de dorpen, ontbreken glasvezelaansluitingen, terwijl tegelijkertijd de behoefte aan communicatiecapaciteit heel snel toeneemt. Er komen steeds vaker signalen dat bedrijven, zeker ook 'cottage industries', overwegen het platteland te verlaten vanwege het ontbreken van snel internet.

Beleid

De overheid speelt een nogal dubbele rol bij bedrijfsontwikkeling op het platteland. In het geval van nevenactiviteiten is dat pijnlijk duidelijk. Aan de ene kant is men blij met nieuwe dynamiek: het past goed in ideeën van platteland vernieuwing. Aan de andere kant is men bevreesd voor de veranderingen die dergelijke bedrijven op het platteland teweegbrengen. De overheid is bang voor verromming. Het eind van het liedje is dat men enerzijds dit soort bedrijvigheid stimuleert maar tegelijkertijd allerlei regels bedenkt die de groei van zo'n bedrijf frustreren.

Bij grotere, gevestigde bedrijven doet zich ook iets dergelijks voor. Veel provincies zien grotere bedrijven graag vertrekken naar regionale bedrijventerreinen, vooral als ze willen uitbreiden. Er zijn echter ook provincies, zoals Friesland, die bedrijven graag wél op het platteland houden. Dat gebeurt dan door het inrichten van lokale bedrijventerreinen bij kleine dorpen.

Het verschil tussen provincies en gemeenten is ook terug te vinden in het beleid voor hergebruik van bestaande gebouwen. Van der Vaart heeft in 1999 al aangetoond dat voortzetting van een agrarisch

bedrijf vaak meer (negatieve) impact heeft op gebouw en erf dan bedrijfsbeëindiging en overgang naar een woon- of nieuwe bedrijfsfunctie. De lokale overheden willen graag nieuwe bedrijvigheid in bestaande panden. Toch zijn de planologische regels daarvoor vervolgens vaak erg knellend en beperkend.

Conclusie

Bijna een derde van de Nederlandse economie speelt zich af in plattelandsgebieden. Binnen dat platteland is de landbouw bepaald niet dominant, ook al zit dat nog steeds in de hoofden van veel beleidmakers. Onder meer vanwege hun ruimtebeslag hebben bouw- en distributiebedrijven en allerlei vormen van commerciële en niet-commerciële diensten vaak een voorkeur voor vestiging buiten de concentratiegebieden. Ook de beschikbaarheid van bepaalde typen arbeid draagt bij aan vestiging op het platteland, zeker in de bouw. Daarnaast spelen de fysieke kwaliteiten van het platteland soms een rol, zoals voor veel bedrijven in de recreatiesector. Naast ruimtevragende sectoren zoeken ook sommige hoogwaardige en gespecialiseerde bedrijven het platteland op. Het gaat dan vaak om combinaties van werken en wonen. Een bijzonder onderdeel daarvan zijn de nevenactiviteiten van boeren en burgers. Soms gaat het om activiteiten die potentieel kunnen uitgroeien tot robuuste bedrijven. In dat geval vertrekken ze na verloop van tijd vaak naar meer stedelijk gebied. Een veel groter deel van de nevenactiviteiten is niet voor groei opgezet; ze zijn meer verbonden met een bepaalde levensstijl. Al met al zou het goed zijn als beleidmakers de omvang en de diversiteit van de plattelandseconomie beter tot zich laten doordringen zodat men niet bestuurt met een achterhaald beeld van hoe het platteland werkt.

Dirk Strijker (d.strijker@rug.nl) is hoogleraar Plattelandsontwikkeling op de Mansholtleerstoel aan Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. Marianna Markantoni (m.markantoni@rug.nl) is promovendus aan dezelfde faculteit en heeft haar onderzoek naar nevenbedrijven op het platteland nagenoeg afgerond.

Literatuurselectie

- Haas, M. de, en P.H. Huig (2010). Toerisme in cijfers. Leeuwarden: Toerdata Noord
- Markantoni, M., S. Koster en D. Strijker (2011). Side activity entrepreneur: lifestyle or economic oriented? In: C. Karlsson, B. Johansson en R. Stough (red.), Agglomeration, clusters and entrepreneurship: studies in regional economic development. Cheltenham: Edward Elgar
- Tordoir, P. (2010). Noorderlicht. Ruimtelijk economisch perspectief voor Noord Nederland. Amsterdam: Atelier Tordoir.
- Vaart, J.H.P. van der (1999). Boerderijen en platteland in verandering, een onderzoek naar herbestemming van boerderijen in Friesland. Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen, Fryske Akademy, Leeuwarden.
- Woods, M. (2005) Rural Geography. London: SAGE